

YEDİTEPE

Osmanlı Dönemi

Akdeniz Dünyası

Editörler: Haydar ÇORUH - M.Yaşar ERTAŞ - M.Ziya KÖSE

OSMANLI DÖNEMİ AKDENİZ DÜNYASI

Editörler:

Haydar Çoruh - M. Yaşar Ertaş - M. Ziya Köse

Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa Karagüllüoğlu

© Yeditepe Yayınevi
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Sertifika No: 16427

ISBN: 978-605-4052-50-9

Yeditepe Yayınevi: 133

Araştırma İnceleme Dizisi: 111

1. Baskı: Ocak 2011

Sayfa Düzeni
İrfan Güngörür

Kapak Tasarım
Sercan Arslan

Baskı-Cilt

Şenyıldız Yay. Hed. Eşya ve Tekst. San. Tic. Ltd. Şti.

(Sertifika No: 11964)

Gümüşsuyu Cad. No:3/2 - Topkapı / İstanbul

Tel: 0212 483 47 91-92

kitapadresi.com

İnternetteki kitap adresiniz

YEDİTEPE YAYINEVİ

Çatalçeşme Sk. No: 27/15 34410 Cağaloğlu-İstanbul

Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78

www.yeditepeyayinevi.com | bilgi@yeditepeyayinevi.com

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	VII
ÖNSÖZ.....	IX
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	11
◆ Osmanlı-Habsburg Rekâbeti Çerçevesinde Osmanlılar'ın XVI. Yüzyıl'daki Akdeniz Siyaseti	
İKİNCİ BÖLÜM.....	51
◆ Girit Üçlemesi: Hanya, Resmo ve Kandiye Şehirleri (XVII. Yüzyıl)	
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	103
◆ Mora'da Osmanlı-Venedik Mücadelesi (1684-1715)	
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	151
◆ Yeniçağ'da Akdeniz ve Avrupa Tarihi Kaynağı Olarak Galata Şeriyce Sicilleri	

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Yeniçağ'da Akdeniz ve Avrupa Tarihi Kaynağı Olarak Galata Şeriyeye Sicilleri

Yrd. Doç. Dr. Metin Ziya KÖSE

(Nevşehir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü)

1. Giriş

Yeniçağ'da Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa devletleri ile olan ilişkilerinde ekonomik münasebetlerin bilhassa ticaretin ayrı bir yeri vardır. Akdeniz'de XVI. yüzyılda en önemli güçlerden biri haline gelen imparatorluk, bu denizin iktisadî bakımdan taşıdığı ehemmiyeti kendi çıkarlarının bir halkası olarak kullanmayı vazgeçilemez bir politika olarak uyguladı. Ekonomik bakımdan bir kısmını kontrolü altında tuttuğu Akdeniz'i kapalı bir deniz haline getirmektense, Avrupalı konukların da rol aldığı açık bir paylaşma ve çıkar elde etme alanı olarak yeniden yapılandırdı. Geleneksel Akdeniz tüccar devletlerinin yanı sıra Akdeniz'in batısında yer alan yeni aktörler de Osmanlı Akdeniz coğrafyasında kendilerine yer edindiler.

Yeni konukların ev sahiplerinin izin verdiği surette ticaret şehirlerine yerleşmeleri kaçınılmazdı. Zaten önceden birçok şehirde geleneksel olarak bulunan Venedik tüccarlarına ek olarak Fransızlar, İngilizler ve Hollandalılar da konukseverliğin en had seviyede olduğu farklı bir coğrafyada bulunma hakkına kavuştular.

İmparatorluğun uluslararası ticaret kentleri, Avrupalı tüccarlara ya da şirketlere kapılarını her zaman açık bıraktı. Başkent İstanbul dışında, Bursa, Ankara, İzmir, Halep, Basra, Kahire, İskenderiye gibi önemli merkezler hem Avrupalılara konukseverliğin zirvesi sayılabilecek konforlu bir ev sahipliği yaptı hem de yabancılara farklı bir dünyanın kapılarını açmaya yardımcı oldu. Aşağıda anlatılanlar İstanbul'daki Avrupalı konukların değişik bir coğrafyada hangi şartlar altında var olabildiklerine yönelik kapıyı aralayacağı gibi, Osmanlı toplumuyla bütünleşmelerinin izlerini de ortaya koyacaktır.

Osmanlı coğrafyasında yaşayan Avrupalılara dair birinci el kayıtlar için Türkiye'de bakılması gereken ilk yer elbette ki Başbakanlık Osmanlı Arşivi'dir. Birçok tasnif içerisinde ilgili belgelere ulaşılma şansı her zaman mevcuttur. Bunun yanında doğrudan Avrupalılara ait bir seri bulunmaktadır. Düvel-i Ecnebiye Defterleri serisi bir açıdan Osmanlı-Avrupa ilişkilerine ışık tutar, ama aynı zamanda bir Avrupa tarihi kaynağıdır¹.

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih boyunca ulaştığı sınırlar ve etkisi altına aldığı alanların büyüklüğü son zamanlarda dünya ile bütünleşen bir imparatorluk fikrinin ağırlık kazanmasını sağladı. Buna göre, dünya tarihini anlayabilmek için Osmanlı İmparatorluğunu yakından tanımak, gerçekleştirdiği siyasetin mahiyetini tanımlamak ve tabii ki dev bir ekonominin mahiyetini irdelemek gereklidir. Daha özelde ise, Avrupa'nın tarihsel gelişimi açısından Osmanlı'nın yaptığı katkıların mevcudiyetinin göz ardı edilemeyecek kadar ehemmiyetli olduğunu vurgulamak kaçınılmazdır².

¹ Daniel Goffman, "The 'Register of Foreigners' as a Source for European Commercial History", *The Turkish Studies Association Bulletin*, 11/1-2, Michigan 1987, s. 15-17. Düvel-i Ecnebiye defter serileri hakkında bk. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul 2000, s. 33-37.

² Halil İnalçık, "Modern Avrupa'nın Gelişiminde Türk Etkisi", *Osmanlı ve Dünya* (Haz. Kemal Karpat), İstanbul 2001, s. 79-92.

Osmanlı topraklarında ekonomik faaliyetlerini yürüten yabancı tüccarlara *müste'men* statüsü ile belli bir süreliğine de olsa oturma, yaşama, ticaret yapma izni verilirdi. Sanılanın aksine müste'menler Osmanlı toplumundan kopuk, azınlık psikolojisi ile hareket eden, cemiyetten kendini soyutlamış bir grup etkisi içerisinde kalmadılar. Tam aksine ticaret gibi iletişim maharetinin en üst safhada olduğu bir ekonomik alanda etkileşim halinde oldukları ırksal ve dinsel çeşitlilik arz eden bir toplumun tüm katmanlarını yakından tanıyabilme ve bu oluşuma katılabilmek becerilerini elde ettiler.

Ticaret kentlerindeki müste'menler hakkında son dönemlerde muhtelif çalışmalar yapılmıştır. İzmir'deki Venedik ve Fransız tüccarların maceralı yaşamlarına dair Goffman'ın çalışması³; yine İzmir'deki Hollandalılar hakkında ise Jan Schmidt'i araştırması⁴; İstanbul'daki Venedikliler hakkında ise Carla Coco ve Dursteler'in eserleri belirtilebilir⁵.

2. Şeriye Sicilleri ve Önemi

Kadı sicilleri, dev imparatorluğun adeta zihin haritası gibidir. Osmanlı hukuku, sosyal ve ekonomik tarihiyle ilgili muhtevası oldukça zengin bir kaynak olmaları bakımından 1930'larda dikkat çekmiş, yerel tarih çalışmaları için de son derece ehemmiyetli ol-

³ Daniel Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, İstanbul 1995.

⁴ "Johannes Heyman (1667-1737); His Manuscript Collection and the Dutch Community of Izmir", *Frontiers of Ottoman Studies II* (Ed. Colin Imber, Keiko Kiyotaki & Rhoads Murphey), London/New York 2005, s. 75-89.

⁵ Carla Coco, "İstanbul'daki Venedik Topluluğu", *Erdem*, 7/20, Ankara 1991, s. 667-687 ve Eric Dursteler, *Venetians in Constantinople Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean*, Baltimore 2006.

maları bakımından muhafaza altına alınmışlardır⁶. Sayısı 10.000'e yaklaşan bu defterlerin bir de kataloğu hazırlanmıştır⁷. Son zamanlarda mahkeme defterleri üzerine ciddi çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bunlardan biri TDV İslam Araştırmaları Merkezi tarafından gerçekleştirilen İstanbul mahkemelerinin yayınlanması projesidir. Projenin ilk yayını olarak Üsküdar mahkemesinin 1 numaralı defteri seçilmiştir⁸. Diğeri ise Halil İnalçık Araştırma Projesi kapsamında Sabancı Üniversitesi tarafından desteklenen ve İstanbul mahkemesine ait 121 numaralı defterin yayınlanmasıyla başlayan projedir⁹.

Galata Şer'iyye Sicilleri de Osmanlı tebaası Müslüman ve gayr-i Müslim cemaatler ve bireyler hakkında günümüze taşıdığı önemli bilgiler yanında toplumsal ve ekonomik olaylara ışık tutması açısından da zikredilmeye değerdir. Bu eşsiz defterler, aynı zamanda Avrupa tarihine ya da Osmanlı şehirlerindeki bir grup Avrupalının bireysel ve topluluk olarak hangi şartlarda yaşadıklarına dair resimleri ya da verileri ihtiva etmesi bakımından da dikkate şayandır.

Fatih Sultan Mehmet zamanından itibaren Galata, imparatorluğun Avrupa'ya açılan yüzü oldu¹⁰. Gerek ticarî, gerek dini, gerek diplomasi ya da diğeri amaçlarla İstanbul'a gelen Avrupalılar

⁶ *Şer'iyye Sicillerine Göre İstanbul Tarihi, İstanbul Mahkemesi 121 Numaralı Şer'iyye Sicili, İstanbul 2006, s. VII.*

⁷ Ahmet Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri: Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*, İstanbul 1988.

⁸ *İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, İstanbul 2008.* Üsküdar sicillerinden 5, 9 ve 26 numaralı sicil defterleri de yine İSAM tarafından yayınlanmıştır.

⁹ *Şer'iyye Sicillerine Göre İstanbul Tarihi, İstanbul Mahkemesi 121 Numaralı Şer'iyye Sicili, İstanbul 2006.*

¹⁰ Bu özelliğine dair bk. Halil İnalçık, "Ottoman Galata, 1453-1553", *Essays in Ottoman History*, İstanbul 1998, s. 273-376.

Galata'ya yerleřtiler¹¹. Osmanlı İmparatorluğunun Avrupalılara verdiği imtiyazlar sonrasında İstanbul'da elçilikler kurulmaya başlandı. Venedik balyosu daha Fatih Sultan Mehmet zamanında gelip İstanbul'a yerleřti¹². Fransızlar Kıbrıs'ın fethinden hemen önce ilk kapitülasyonları almayı başardı¹³. William Harborne ise 1581'de İstanbul'a ilk İngiliz elçisi olarak gönderildi¹⁴. İlk Hollanda elçisi Haga'nın İstanbul'a gelişi ise daha geç bir tarihte 1612'de oldu¹⁵.

Galata şeriyeye sicillerini tarama fikri nereden doğdu? İki bilimsel çalışmanın bunda etkisi olduğu vurgulanmalıdır. Bunlardan ilki Halil İnalçık'ın "Ottoman Galata" adlı makalesidir¹⁶. Diğeri ise Dursteler'in XVII. yüzyıl başlarında İstanbul'daki Venediklileri anlattığı kitabıdır¹⁷. Galata defterlerinde başlangıçta Venediklilere dair kayıtlar aranacaktı. Ancak defter serilerini tarama işi devam ederken sadece Venediklilere dair değil, diğer Avrupalı ulusların

¹¹ Daniel Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa*, İstanbul 2004, s. 204.

¹² Metin Ziya Köse, *Osmanlı-Venedik Ticareti (1600-1630)*, İstanbul 2005 (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2005, s. 27; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, İstanbul 2003, s.141.

¹³ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, İstanbul 2000, s. 243-244.

¹⁴ Skilleter S.A., *William Harborne and the Trade with Turkey 1578-1582*, Oxford 1977.

¹⁵ A. H. De Groot, *The Ottoman Empire and the Dutch Republic, A History of the Earliest Diplomatic Relations 1610-1630*, Leiden 1978 ve Bülent Arı, *The First Dutch Ambassador in Istanbul: Cornelius Haga and the Dutch Capitulations of 1612* (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2003.

¹⁶ "Ottoman Galata, 1453-1553", *Essays in Ottoman History*, İstanbul 1998, s. 273-376. Bu makalede Galata şer'iyye Sicillerinden örnekler de mevcuttur.

¹⁷ Eric R. Dursteler, *Venetians in Constantinople Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean*, Baltimore 2006.

tüccarlarına ya da vatandaşlarına dair kayıtların yer aldığı da görüldü. Böylece bu yüzyıla ait defter serileri içerisinde *efrenclere* ya da müste'menlere dair bol ve ehemmiyetli verilerin bulunduğu anlaşıldı. Fransızlar, İngilizler, Hollandahlar, Dubrovnikliler, Malta- lılar hatta İspanyollar bu serüvenin asıl konukları olarak belirdiler.

Yukarıda da belirtildiği üzere başlangıçta yalnızca Venedik kayıtlarına rastlamak ümidi vardı. Ancak bu tam anlamıyla hasıl olmadı. Venediklilere nazaran İngiliz, Flemenk ve Fransızlara ait kayıtların daha fazla olduğu görüldü. XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde nispeten Venediklilere ait kayıtlar olmakla birlikte ikinci çeyrek- ten itibaren daha çok İngiliz ve Hollandalı tüccarlara dair sicil suretlerinin hâkim olduğu görüldü. Neden Venedikliler açısından bir azalma ya da diğer Avrupalı uluslar açısından bir yoğunlaşma oldu? Genel görüşe göre Venedik, XVII. yüzyıl başlarından itiba- ren Akdeniz ticaret hâkimiyetini kaybetti¹⁸. Akdeniz'in Avrupalı yeni ticaret güçleri İngiltere, Fransa ve Hollanda oldular. Bu ba- kımdan İstanbul'daki uluslararası ticaret piyasasını kaybettikleri için Venediklilerin tamamı olmasa bile çoğunluğu İstanbul'u terk etmek zorunda kaldılar. Oysaki İstanbul'daki İngiliz, Fransız ya da Hollandalı tüccarların sayısı her geçen gün fazlalaşmakta ya da ticaret işlerindeki payları artmaktaydı. Bu nedenle sicil kayıtlarında Venedikliler yerine diğerlerine daha fazla tesadüf edilmesi şaşırtıcı olmasa gerektir.

3. Karadeniz'de Venedikliler

Osmanlı İmparatorluğu'nun Karadeniz'i kapatıp bir iç deniz haline getirmesi ve yabancılara kapatması politikasını uyguladığını bilmekteyiz. Ancak yeri geldiğinde sıkı sıkıya yapılan denetimler

¹⁸ Bu gerilemeye dair bk. Domenico Sella,, "Crisis and Transformation in Venetian Trade", *Crisis and Change in the Venetian Economy in the 16th and 17th Centuries*, (Ed. Brian Pullan), London 1968, s. 88-105.

bazı hallerde gevşetilmekteydi¹⁹. Venedik tüccarlarının Karadeniz'e girmesi normal şartlarda mümkün değildi. Ancak sicil kayıtları bize Venedik tüccarlarının belirli malların temininde Karadeniz'e serbestçe girdiğini göstermektedir. Buna örnek olması bakımından Venedikli müste'men Canbetese veled-i Cuvan adlı tüccarın Kili'den getireceği kurutulmuş morina balığı yükünü bir zimmî olan Yorgi'nin gemisine yükletmek amacıyla anlaşma yapmasını ifade edebiliriz. Buna göre Yorgi, morina balığının her kantarını 25 akçe karşılığında Galata limanına getirecekti. Kili'de 15 günden daha fazla beklenmesi halinde Venedikli tüccar, durumu Kili'deki kadıdan temin edeceği bir temessükle belgeleyecek olan Yorgi Reis'e fazladan bekleme süresinin parasını da ödemeyi taahhüt etmekteydi²⁰. Belge bundan sonrasını açıklamıyor. Bize düşünmek ve ihtimalleri değerlendirmek kalıyor. Acaba Galata'da Lonca Mahallesi'nde yaşayan Canbetese bahıkları İstanbul'a getirdikten sonra ne yapacaktı? Burada satacak mıydı? Yoksa kendi gemisine ya da başka bir gemiye yükletip Venedik'e mi gönderecekti? Osmanlı idarecilerinin morina balığı ihracına izin veriyorlar mıydı? Yoksa Kili'den getirilen bahıklar İstanbul'un ihtiyaçlarını karşılamaya mı yönelikti? Her iki durumda da anlaşmanın mahkeme huzurunda resmileştirilmesi sürecin ilgililer tarafından takip edildiği sonucunu doğurmaktadır. En azından şunu söyleyebiliriz ki kendi gemisiyle ya da bir Venedikliye ait başka bir gemi ile Karadeniz'e girmesi mümkün değildi. Bu kanıyı başka bir mahkeme kaydının şahitliği vasıtasıyla güçlendirmek mümkündür.

Canbetese'nin bu kez başka bir gemi sahibi ile yine Kili'den kurutulmuş morina balığı getirtmek üzere Galata mahkemesinde anlaşma yaptığını görüyoruz. Giresunlu Mehmed Reis ibn-i Kasım

¹⁹ Halil İnalcık, "The Question of the Closing of the Black Sea Under the Ottomans", *Essays in Ottoman History*, İstanbul 1998, s. 415-445.

²⁰ 27 Şaban 1028 (9 Ağustos 1619), *Galata Şer'iyye Sicilleri (GŞS)*, nr. 49, s. 11.

adlı sefine sahibi her kantarı bu kez 33 akçe hesabı üzerinden bir anlaşma yapmıştı²¹. İlk örneğimizdeki anlaşmanın şartlarına benzer şartlarla yapılan bu anlaşma bize gösteriyor ki Canbetese kurutulmuş balık ticaretinde uzmanlaşmıştı. Ancak Kili'ye kendine ait bir gemiyle gitmek yerine yük taşıyan gemicilerle anlaşma yapmak hususunu daha çok tercih etmekteydi. Belki de tercihten çok daha öte zorunluluktan böyle davranmaktaydı.

4. Emlak Kiralama

Kayıtlar bize bazen Avrupalıların hangi milletten olduklarına dair bilgiler vermiyor. Kısa yoldan kullanılan *efrenciler* ibaresi, Galata'da yaşayan müste'menleri anlatan bir kelime olarak beliriyor. Aşağıda kullanılan belgede adı geçen efrencilerin milliyetleri belirtilmemiş ama en azından kendilerine ait bir mahzenin satışına dair bazı bilgiler mevcut. Adı geçen efrenciler Filici, Franhoşko ve Cuniban. Tasarrufu bu üç müste'mene ait olan mahzeni, bir Yahudi olan Musa veled-i Avraham'a 160.000 akçeye devrettikleri görülmektedir²².

Mahzenin bulunduğu yer hakkında ayrıntılı bir tanımlama mevcut değil. Sadece Galata'da Lonca Mahallesinde bulunan mahzenin üstünde Yoni adlı bir diğer efrencin evinin bulunduğu kaydedilmiş. Belgede geçen bazı kelimeler dikkat çekicidir. Mesela tefvîz kelimesi, "*bir gayr-i menkulü bilinen bedeli karşılığında bir kimsenin üzerine bırakma*" anlamı taşımaktadır²³. Buradan hareketle efrenclerin mahzeni peşin aldıkları para karşılığında Musa'ya devrettikleri anlaşılmaktadır.

²¹ Evahir-i Şaban 1028 (11 Ağustos 1619), GŞS, nr. 49, s.20.

²² Tüm bu bilgiler üzerinden yorumlamalar yapmamıza yardımcı olan sicil kaydı için bk. 20 Zilkade 1028 (29 Ekim 1619), GŞS, nr. 49, s. 62.

²³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 2008, s.1059.

Vakıftan belli bir süreliğine ve belli bir yekun ile tasarruf edinen üç efrenc, belli bir meblağı Yahudi Musa'dan alarak mahzeni Yahudiye bırakma yoluna gitmişlerdir. Tabi ki bu işlemi belgede de vurgulandığı üzere vakfın mütevellisinin bilgisi dâhilinde yerine getirmişlerdir. Aylık 600 akçe karşılığında tasarruf edilen bir mahzenin 160.000 akçe mukabilinde üçüncü bir şahıs vasıtasıyla yeni bir kiralama akdine konu olması ne anlama gelir? Büyük bir ihtimalle bu üç efrenc, mahzeni Kürekçibaşı vakfının idarecilerinden belirli bir süre karşılığında kiralama yoluna gittiler, sonrasında ise bilinmeyen bir nedenle mahzeni Yahudi Musa'ya kiralamayı tercih ettiler.

Efrenciler acaba mahzeni hangi amaçla kiralamışlardı? Neden önceden kiraladıkları bu mahzeni daha sonra bir Yahudi'ye kiradılar? Acaba Musa hangi işle meşguldü? Bu efrenclerin dükkân kiralamaları hatta mülk sahibi olmalarına merkezi yönetimin bakış açısı nasıldı? Sorular elbette çoğaltılabilir. Ancak belgeden anlaşılacağı üzere Galata'daki Avrupalıların bir vakfa ait mahzen kiralamaları ve dini bakımdan birbirinden ayrışık unsurlarla etkileşim halinde olmaları yaşadıkları coğrafyada kapalı bir grup yapılanmasına sahip olmadıklarının göstergesidir.

5. Avrupa'dan Müslüman Esirlerin Kurtarılması

Yukarıda da bahsedildiği üzere mahkeme kayıtları bazen milyetlerini açıkça belirttikleri Avrupalılar için bazen sadece efrenc ibaresini kullanmaktadır. Bu durumda belgede bahsedilen kişinin hangi ülkeden olduğunu belirlemek mümkün olamamaktadır. Bazen belgeler arasında yolculuk yaparken efrencilerin hür olamadıklarını, bir İslam ülkesinde esir olarak bulduklarını görmek dikkat çekiciydi. Buna rağmen savaş ya da korsanlık yoluyla bir şekilde İstanbul'a getirilen ve esir pazarında satılan Avrupalıların bulunduğuna tanıklık etmek şaşırtıcı olmasa gerek. Aslında aşağıda

üzerinde tartışılacak olan kayıt Yeniçağ'da devletler arası ilişkilerin önemli bir boyutu olarak değerlendirilebilecek esirlerin karşılıklı olarak serbest bırakılması girişimlerine örnek olarak gösterilebilir. Zira müteveffa Yusuf Çelebi b. Müsli adlı şahıs hayattayken Âbire adlı esir eşini, Düka devleti elinden kurtarmak için bir zımmî olan Kozme veled-i Posteyani ile bir anlaşma yapmıştı. Buna göre eşinin hapisten kurtarılması ve *darü'l-İslam'a* getirilmesi karşılığında efrenc kölesi Feşyer veled-i Cuvan'ı Kozme'ye rehin olarak bırakmıştı. Yusuf Çelebi bu anlaşmayı yaptıktan sonra ölmüş, varisi Ümmühan binti Memi adlı kadın, Âbire'nin bir türlü kurtarılamaması üzerine efrenc esirin kendisine teslim edilmesini kadı aracılığıyla sağlamıştı²⁴.

Tabi ki bu belge ile ilgili asla cevabını bulamayacağımız ama tahmin yürütebileceğimiz soruları yine sormak gerekiyor. Âbire neden esir düştü? Büyük bir ihtimalle hacca giderken ya da dönerken korsanların saldırısına uğrayan bir gemiden esir edilmiş olabilir. Peki ya Galata'daki efrenc esir? Acaba hangi millettendi ve nasıl esir edilmişti? Belgede zikredilen Düka devleti acaba hangisiydi? Floransa? Napoli? Varis Ümmühan acaba Yusuf Çelebi ile nasıl bir akrabalık ilişkisi içerisindeydi? Peki Yusuf neden bir zımmî olan Kozme ile bir esir kurtarılması anlaşması yapmıştı? Büyük bir ihtimalle Kozme, genellikle müste'men tüccarların bir iş olarak yaptığı gibi *darü'l-harbteki* Müslüman esirleri hürriyetlerine kavuşturan bir esir tüccarı olabilir. Ama bu kez de şu soruyu sormak gerekiyor: Acaba Âbire kurtarılsaydı ve Yusuf Çelebi hayatta olsaydı Kozme'ye eşinin esirlikten itlak parası olarak kaç akçe ödeyecekti?

6. İstanbul'dan İzmir'e Ticaret

Galata kadı kayıtları tarihçinin hayal dünyasını zenginleştirecek bilgiler ihtiva etmektedir. Yönetim merkezinin hemen yanı başında

²⁴ 5 Şaban 1033 (23 Mayıs 1624), GŞS, nr. 49, s. 40.

gerçekleşen duruşmalarda taraflar, bir imparatorluk harmonisi içerisinde kayıtlarda yerlerini alıyordular²⁵. Öyle ki Beypazarlı olan alacaklı tüccar İmamoglu lakaplı Mehmed Çelebi b. Yusuf İzmir'de Yeni Han'da ikamet eden bir İngiliz tüccarı Gorlo veled-i Yuda ile ticaret yapabiliyordu. Aralarında gerçekleşen ticarî süreci, ticarete konu olan malların vasfını ve borçlanma akdinin niteliğini mahkeme kayıtlarının bize sunduğu eşsiz veriler yardımıyla keşfetme şansını yakalıyoruz.

Her ikisi de İstanbul'da mahkemede hazır bulunmak yerine vekil tayin etmeyi tercih ediyorlardı. Büyük bir ihtimalle her ikisi de İzmir'de bulduklarından İmamoglu kardeşi Ahmed'i, Gorlo ise Anton veled-i Cuda adlı *nasraniyi* vekil olarak seçiyorlar. Aslına bakılırsa her iki tüccarın İzmir'de olmaları şaşırtıcı olmasa gerek. Zira İzmir şehri, XVII. yüzyılın ikinci yarısında uluslararası ticaretin önemli bir merkezi haline gelmişti ve İstanbul'daki ticarethaneler bu şehirde birer acenta ya da temsilcilik açarak işlerini yürütmeyi amaçlıyorlardı. İmamoglu'nun İzmir, kardeşi Ahmed'in ise İstanbul'da bulunması bu kanıyı doğrular niteliktedir. Benzer bir durumun müste'men tüccarlar için de geçerli olabileceğini göz önünde bulundurmak gerekir.

İngilizlerin sof ve sof ipliği piyasasında etkin bir rol oynadıkları vakidir²⁶. Beypazarlı İmamoglu'nun bu bakımdan İzmir'de bulunması ve sof ipliğini burada pazarlamaya çalışması normal karşılanmalıdır. Gerçekte İngiliz tüccarlar Ankara ve çevresinden doğrudan sof bulmaya çalıştıkları gibi Batı Anadolu'nun antrepo durumuındaki İzmir'e getirilen soflardan satın alma yoluna da gidiyorlardı. En azından Ankara-İzmir arasındaki mesafeyi yük

²⁵ 6 Zilkade 1051 (6 Şubat 1642), GŞS, nr. 63, s. 175.

²⁶ Ankara-İzmir arasındaki tiftik ticaretinin yükselişine dair bk. Suraiya Faroqi, "Ticaret: Bölgesel, Bölgelerarası ve Uluslararası", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914*, c. II, İstanbul 2000, s. 633.

kervanlarıyla almaktan kurtuldukları gibi, zamandan tasarruf etme şansını da elde ediyorlardı. Ancak fiyatların malın üretildiği yerde ucuz olması gerçeği var olsa da bu kez nakliye ücretinin masraflara eklenmesi, yolda eşkıya saldırısına uğrama riskinin her an bulunması en uygun seçeneğin İzmir'e getirilen sofların satın alınması gerekliliğini ortaya çıkarıyordu.

İngilizlerin Osmanlı piyasalarına getirdiği en önemli emtia, kaliteli İngiliz kumaşlarıydı. Gorlo da İngiltere'den getirttiği kumaşı büyük bir ihtimalle İzmir gümrüğünde kayıt altına aldırması ve sonrasında temsilcisi Anton'a göndermiş olmalıdır. *Nefs, lacoro ve koyu maî* cinsinden toplam 12 paştav *Londura çukasını* Anton'a teslim etmişti. Kumaşın tamamı 1500 riyalı kuruş yapmaktaydı. Anton, Ahmed'e borcun yerine bu kumaşı vererek takas etti. Galata kadısı huzurunda yapılan bu ticarî haklaşma böylece yasal bir zeminde meşruluk kazanmış oldu. Mahkeme kaydına göre Gorlo, Anton'a 12 paştavlık kumaş yanında 2500 riyalı kuruş da vermişti. Büyük bir ihtimalle bu parayla İstanbul'da kazancı bol olacak mallardan satın alabilmeyi umuyordu.

Bu mahkeme kaydından çıkarılabilecek en önemli sonuçlardan biri imparatorluğun ticaret merkezleri arasındaki uluslararası ticaretin hareketli yapısının varlığıdır. Bu merkezler kaçınılmaz olarak birbirleri ile ticaret ağları meydana getirmişlerdi. Birbirlerini etkileyecek bir domino taşı düzeneği oluşturmuşlardı ki tüccarlar bu düzeneğin her bir taşını temsil etmekteydi. Diğer bir mühim yön ise en az yabancı tüccarlar kadar milletlerarası ticaret koşullarına ayak uydurmuş ve yerellikten sıyrılmayı başarabilmiş Müslüman tüccarların oynadıkları rolün önemine yönelik yapılacak vurgudur. Acaba, Osmanlı eksenindeki Doğu Akdeniz'de uluslararası ticarete sadece batılıların hakim olduğunu savunan genel görüşü sorgulamanın zamanı gelmedi mi²⁷?

²⁷ Tartışma için bk. Suraiya Faroqhi, "Ticaret: Bölgesel, Bölgelerarası ve Uluslararası", s. 601 vd.

7. Hollandalı Tüccarların Başına Gelenler

Galata kadısından alınmış iki vekâletnâme tarihçiyeye yeni kapılar arılıyor. Kapının ötesindeki kahramanların varlığı göz ardı edilemeyecek surette farklılıkların dünyasına girilmesine olanak tanıyor. Memleketlerinden uzak diyarlarda kar etme sâikiyle hareket eden müste'menler etraflarındaki ticaretin doğasında var olan örülü duvarları aşmada yardım edecek birilerini bulamamanın endişesini taşıyorlar. Her iki vekâletnâmede başrolü oynayan ve Galata'da yaşayan bir Flemenkli tüccar Teyadoro veled-i David. Teyadoro, Büyük Çekmece'de Benefşe karyesinden Nikola adlı zımmiye 19.000 akçe borç veriyor. Borcun vadesi geldiğinde tahsili ile kendisi ilgilenemeyeceğinden olsa gerek bir vekil tayin ediyor. El-Hac İbrahim b. Ali adlı vekil, mahkeme huzurunda vekilliği ve gereğini yerine getirmeyi kabul ediyor²⁸. Bir Avrupalı, bir Müslüman ve bir zımmî arasındaki ticaret döngüsü bir kez daha uluslararası ticaretin zengin muhtevalı yapısında duraklamamıza ve düşünmemize imkân sağlıyor.

İkinci kayıтта okuduklarımıza göre Teyadoro'nun şansı belli ki yaver gitmiyor. Yaşadıkları bir bakıma ticaret dünyasının beklendik riskleri ile ilintili. Ancak hayatın kendisinde bile var olan riskleri göze alabilmek bir tüccar için zor olmasa gerek. Buna rağmen, Hollandalının kaybının ne kadar olduğunu kestirebilmek kolay değil. Alakurna diyarından getirttiği mallarla yüklü sefinesi Kızılhisar yakınlarında batıyor²⁹. Hangi milletten olduğu açıklanmayan kaptan Martolemi, malların bir kısmını (*fulful, porselen ve kanaviiz?*) Sakız adasına çıkarmayı başarıyor. Ada sakinlerinden Cananton Gofri ve karısı Maroka kurtarılan malları muhafaza ediyorlar. Teyadoro emtiayı İstanbu'a getirmek üzere

²⁸ Gurre-i Rebiülahir 1055 (27 Mayıs 1645), GŞS., nr. 68, s. 106.

²⁹ Alakurna'nın neresi olduğuna dair kaynaklarda bir bilgi bulunamamıştır.

bir kez daha bir vekil tayin ediyor. Ama bu kez Sakızlı Navyanı Custiyan adlı bir Nasraniyi³⁰.

Teyodoro'nun her iki ticarî girişiminde işlerini başkalarına yaptırtmasını nasıl yorumlayabiliriz? İşlerinin yoğunluğundan böyle bir yolu tercih etmiş olabilir. Belli ki aynı anda birden çok ticarî işlemle meşgul. Mahkeme kayıtlarındaki tarihlerin on günlük bir arayla yazılmış olması bu kanıyı güçlendirir. Uluslar arası ticarete bile kendisini gösteren yerel şartların mukavemetine karşı ayak uydurabileceği yardımcılarla çalışmak da akılcı bir yol olsa gerek. Böylece zamandan kazanacağı gibi eğer Türkçeyi bilmiyorsa farklı bir dilde konuşmanın dezavantajını da ortadan kaldırabilir. Hollandalı hem kadiya vekâletnâme ücretini ödemek, hem de işlerini gördürdüğü kişilere para vermek zorundaydı. Bunu göze aldığına göre, elde edeceği kârın daha fazla olduğunu ileri sürebiliriz. Bunun yanında ne Müslüman, ne zimmi, ne de Nasranî olmak Hollandalı tacir açısından çok fazla bir ehemmiyet arzetmiyor. Farklılıklardan daha ziyade önemli olan işlerini yürütmek. Bu fırsatı sunan imparatorluk dokusunu oluşturanlara teşekkür etmesi gerekir.

8. Kadı, Fransız Tüccarı Haklı Buluyor

İmparatorluk başkentinin cezbedici ticaret merkezi Galata, bir yandan tüccar ulusların temsilcilerine ev sahipliği yaptığı gibi bir yandan da karmaşık ilişkiler yumağının döndüğü bir birlikte varolma gösterisinin sahne yeri konumundaydı. Farklılıklar zaten koca imparatorluğun özünde vardı ve koparılması yasaklanmış olgunlaşmış bir meyve tadındaydı. Avrupalı tüccar konukların belki ilk anda şaşırtdıkları bu uyumlu yapı, daha sonrasında kendilerinin de yer aldığı bir düzenek şekline bürünüyordu. Müslüman, Yahudi ve Hristiyan dinlerinin takipçileri çok sesliliğin hüküm sürdüğü bir merkezde, kaçınılmaz olarak birbirlerinin etki alanına girecek,

³⁰ 10 Rebiülahir 1055 (5 Haziran 1645), GŞS., nr. 68, s. 110.

ticarî anlaşmalar yapacak, borçlanacak, hatta güven duymaları gerektiğine inanacaklardı. Anlaşmazlıklar ve yanlış anlamalar muhakkak ki olacaktı. Fakat bunu sorun haline getirmeyeceklerdi. Adil olduğuna kanaat getirdikleri adalet mekanizması dinsel ya da ırksal farklılıkları önemsemediğinden haklı ile haksız birbirinden ayırt edecekti. Bu bakımdan inceleyeceğimiz kadı kararının, hem yukarıda tasvir ettiğimiz çeşniyi yansıtmaması hem de yerli güçlere karşı bir Avrupalının korunması neticesi ile sonuçlanması tarihiye yeni pencereler açacaktır.

Anlaşmazlık, Fransız tüccar Nikola (ve mahkemede olmayan ortağı Kiz'in), Eyüplü bir Müslüman derici grubundan satın aldıkları 391 kantarlık yapağı karşılığında hasıl olan 123.165 akçelik borçlarını ödemedikleri iddiasıyla mahkeme huzuruna çıkmaları ile başladı. İddia sahibi Müslümanlar haklarının alınmasını kadıdan talep ediyorlardı. Fakat Nikola kendisine haksızlık yapıldığı iddiasındaydı ve alım satım işinin farklı bir mecrada cereyan ettiğini kadı huzurunda ispat etti. Fransız'a göre yapağıyı Müslüman tüccarlardan değil, bir Yahudi'den satın alınmıştı.

Gerçektende işin aslı kadı huzurunda yapılan itiraflardan sonra aydınlandı. Buna göre, yapağıyı derici grubundan satın alan Fransız tüccar ve ortağı değil, Alman cemaatinden olan Yahya b. Bako adlı Yahudi'ydi³¹. Hatta Yahya ilk anda Müslümanlara 70.000 akçelik bir ön ödeme de yapmıştı. Yahudi daha sonra yapağıyı Fransız tüccara ve ortağına satmıştı. Yani Nikola ile davacı grup arasında aslında hiçbir ticarî anlaşma yapılmamıştı. Dericilerin bu minvalde gelişen olayları doğrulamaktan başka bir şansları kalmamıştı. Bir Müslüman ülkenin mahkemesinde haklı sayılan Fransızdı³².

³¹ Osmanlı Yahudileri, kendilerini Türk topraklarına göç etmeden önce yaşadıkları yerlere göre tanımlardı (Daniel Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa*, İstanbul 2004, s. 212).

³² 29 Receb 1061 (18 Temmuz 1651), GSS, nr. 73, s. 66.

9. Kel Başa Şimşir Tarak

Galata mahkeme defterlerinde resmedilen coğrafyanın farklılığı durağan ve sınırlı bir dünyanın habercisi olmuyor. Aksine imparatorluğun akla dahi getirilmeyecek yerlerinin Avrupalı misafirleri kucaklaması tarihi anlamada bakış açılarımızın yeteri kadar olgunlaşmadığını düşündürüyor. Ayrıca müste'menlerin belirli ve bilindik bir coğrafya dışında dolaylı da olsa ticarî girişimlerde bulunmalarına imkan sağlamasından dolayı mahkeme kayıtlarına biçilen değer birkaç kat daha fazlaşıyor.

Ticarî anlaşma Galata'da vuku bulsa bile bir ucu Trabzon sancağına bağlı Rize'ye kadar uzanıyor. Galata'da Bereketzâde mahallesinde yaşayan Flemenk tüccar Françoisko veled-i Diros ile Trabzon sancağına bağlı Rize kasabasında yaşayan Ali Reis ile ortağı Galata dışındaki Abaza sokağında sakin Maden b. Derviş arasında gerçekleşen sözleşmeye konu olan ticaî emtia ilk anda tereddüte neden oluyor. Müslüman tüccarlar, peşin aldıkları para karşılığında anlaşma tarihinden 200 gün sonrası için Trabzon'dan getirecekleri 1091 kantar şimşir ağacını Hollandalı tüccara teslim etmeye mahkeme huzurunda söz veriyorlar³³.

Kayıtta geçen bazı hukuki terimler de anlaşmayı ilginç bir boyuta taşıyor. Bu kavramlardan ilki Ali Reis ve Maden'in kurduğu *şirket-i mukâraza*. Bu şirketin çokça bilinen ve nitelikleri incelenen mudârebe şirketinden farklı bir yanı olmasa gerek³⁴. Buna göre, kazanca yani kâra ortaklık söz konusu. Belli bir sermaye ile kurulan bu şirket eğer zarar ederse, zararın tazmini sermayeden oluyor³⁵. Diğeri ise *akd-ı selem-i şer'î*dir. Yani ticarî anlaşmada

³³ 22 Safer 1083 (19 Haziran 1672), GŞS., nr. 110, s. 121b.

³⁴ Fethi Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü, XVI.-XVII. Yüzyıllarda Mudârebe Uygulaması*, İstanbul 1998, s. 63.

³⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 2008, s. 678.

paranın peşinen verilmesi, ancak malın veresiye ya da vadesi belirlenmiş bir tarihte teslim alınmasıdır³⁶. Hollandalı tüccar Françoşko parayı peşin vermesine rağmen, şimşiri 200 gün sonra teslim almayı kabul ediyordu.

Françoşko'nun İslam ticarî hukuk kurallarına göre oluşturulan bir şirketle böyle bir anlaşma yapması piyasadaki ticarî yapı ve işleyiş hakkında bilgi sahibi olduğu kanaatini doğuruyor. Kayıtlarda bazen tercüman adları zikrediliyor. Ancak tartıştığımız bu mahkeme kararında bir tercüman adına rastlanmadığına göre belli ki Hollandalı Osmanlı Türkçesine ve hukuki terimlere vukufiyet gösteriyor.

Anlaşmaya konu olan *şimşir ağacı* üzerinde de durmak gerekir. Aslında şimşir galat bir kullanımdır. Doğrusu *çimşir*'dir. Bu ağaçtan tarak ve kaşık gibi araçlar elde edilmekteydi. Oyulması büyük bir ihtimalle kolay olan bu ağaç kısa boyluydu ve yaz kış yaprağını dökmüyordu. Bu ağaçtan yapılan taraklar kıymetli olmalı ki halk arasında kullanılan çok meşhur bir sözde de geçmekteydi. '*Kel başa şimşir tarak*' deyimini, müstehak olmadığı halde bir şahsın değerli bir süsü taşınması anlamında kullanılıyordu³⁷.

Bir Hollandalı müste'menin şimşir ağacı ticareti yapması ne ile açıklanabilir? Acaba şimşiri İstanbul'da mı satacaktı? Yoksa, kaşık ve tarak ya da diğer bir alet imal edip başka bir yerde mesela kendi ülkesinde mi satacaktı? Buradan bir sonuca ulaşmak olası değil, zira Hollandalının alacağı emtia ile ne yapacağına dair bir ipucu bulunmuyor.

Anlaşmada bahsedilen ve Müslüman tüccarların teslim aldıkları paralar üzerinde de durmak gerekir. 500 esedi kuruş, her biri 5 akçe değerinde 124 Frengî altın, 84 şerifi altın ve yine 1 esedi guruş. Acaba bu değişik para cinsleri piyasada nasıl kullanı-

³⁶ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 2009, s. 733.

³⁷ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 515.

lıyordu? Gerçekte bunların akçe hesabına göre belli bir değerleri bulunmaktaydı. Akçenin o günkü Avrupa paraları karşısındaki değerini bilmeye ihtiyacımız var. Ortaklar her kantarı 55 akçe hesabı üzerinden 1091 kantar şimşir ağacı teslim edeceklerini taahhüd ediyorlardı. Bu da 60.005 akçe etmektedir. Kadı huzurunda her iki taraf da, anlaşmanın yapıldığı gündeki şimşirin ederi üzerinden el sıkışmayı kabul etmişlerdi. Buna göre vade süresi olan 200 gün dolduğunda şimşirin fiyatının değişmesinin daha doğrusu artmasının hiçbir önemi olmayacaktı. Eğer Hollandalı vade dolduktan sonra yeniden şimşir almak isterse kantarı 55 akçeden değil, bu kez gelecekteki fiyat ne ise onun üzerinden satın alacaktı.

Mevcut şartlara göre anlaşmanın tamamlanıp tamamlanmadığını anlamak da mümkün değil. Zira Hollandalı'dan parayı peşin alan ortaklar Ali Reis ile Maden b. Derviş'in vade dolduğunda şimşirleri teslim edip etmediklerini hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Ancak, anlaşmaya sadık kaldıklarını ve ağaçları teslim ettiklerini sanıyoruz. Aksi halde, anlaşmaya uymadıklarına dair başka bir mahkeme kaydı ile karşılaşabilirdik. Bunun yanında vade dolduktan sonra müste'menin yeni alım yapma ihtimalinin olduğunu belgedeki ifadelerden anlıyoruz. Büyük bir ihtimalle bu anlaşmanın öncesinde taraflar birbirlerini tanıyorlardı. Yoksa Hollandalı borç parayı bu kadar kolaylıkla ve malı teslim almadan vermezdi.

10. Venedik'e Rakip Bir Ticaret Devleti: Dubrovnik

Yukarıda morina balığı ticareti yapan Venedikli tüccardan bahsedilmişti. Gerçekte Karadeniz'de ticaret izni verilen tek bir ulustan, Dubrovnikli tacirlerden de bahsetmek gerekir³⁸. Adriyatik kıyısındaki bu şehir devleti, küçümsenmemesi elzem bir ticarî güç

³⁸ Karadeniz'e girmesine izin verilen Dubrovniklilere dair bk. Bruce McGowan, *Economic Life in Ottoman Europe Taxation, Trade and the Struggle for Land, 1600-1800*, Cambridge 1991, s. 14, 17-18.

sahibiydi. Osmanlı yönetiminin desteğini her zaman arkasına alan Dubrovnik, Rumeli'den birçok hammaddeyi serbestçe alıp giderdi. Ayrıca Osmanlı'nın batılı devletlerle gerçekleşen ticaretinin çıkış limanlarından birisi durumundaydı. Dubrovnikli tüccarlar bir bakıma Venediklilere karşı bir denge unsuruydular. Bu yüzden Karadeniz'e serbestçe girerlerdi. Venedikliler de dahil diğer Avrupa uluslarının tüccarlarından farklı bir gümrük vergisi ödeme düzenlemesine sahiptiler. Anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı yönetimi çeşitli tedbirlerle Dubrovnikli tacirleri korumak hususunda ihtimam gösterirdi³⁹.

Mahkeme kayıtlarına giren Dubrovnikli tüccar Maro veled-i Anton, bir gemi ile Galata'ya getirdiği morina balığı ile yüklü fiçlarının gümrük muhtesibleri Ramazan Ağa ve Derviş Beşe tarafından gümrük vergisi ödemediği gerekçesiyle el konulmasından şikâyetçiydi. Maro'ya göre ahidnamelerinde de kayıtlı olduğu üzere %2 oranındaki vergiyi malı satın aldığı yerde ödemişti. Yeniden vergi talep edilmesi ahidname şartları ile çelişmekteydi. Muhtesibler ise ellerindeki ihtisabla ilgili bir resmi belgeye güvenerek yaptıklarının meşru olduğunu savunmaktaydılar. Her iki taraf da ellerindeki belgeleri mahkemeye sundular. Gerekli incelemelerden sonra muhtesiblerin haksız olduğuna karar verildi⁴⁰.

Galata kadısının bu davada kilit rol oynadığını söylemeye gerek bile yok. Uluslar arası ticaretin merkezinde kadılık yapan bir hukukçunun engin ticaret hukuku bilgisine sahip olması beklenen bir durumdur. Mahkemede her iki taraftan da belge istenmesi ve bu belgelere göre bir karara varılması, kadının hata yapmasını önlemiştir. Bir kez daha dinî ya da millî farklılıkların çok fazla önemli olmadığı, tarafların eşit bir şekilde kanun yorumlayıcılar

³⁹ Metin Ziya Köse, *Osmanlı Devleti ve Dubrovnik İlişkileri Doğu Akdeniz'de Casuslar ve Tacirler 1500-1600*, İstanbul 2009.

⁴⁰ 20 Cemaziyelahir 1083 (13 Ekim 1672), GŞS., nr.113, s. 45.

önünde hakkını savunduğu, haksızlığın önlendiği bir yapının var olduğu ispatlanıyordu.

11. Bir Osmanlı Elitinin Borçlanması

İmparatorluğun başkentindeki dinî, ırkî, kültürel ve iktisadî renklilik sosyal ilişkilerin şekillenmesinde de gözden kaçmayacak kesişmelerin yaşanmasına da olanak sağladı. Sadece ticaretle haşır neşir olanlar değil, Osmanlı eliti bile yeri geldiğinde Avrupalı konuklarla bir şekilde irtibata geçtiler. Müste'menlerin ticaretle daha doğrusu para ile olan kuvvetli bağları, ciddi bir ekonomik dönüşüm yaşayan devletin üst düzey görevlilerinin yolunun onlara doğru yönelmesine neden oldu.

Aşağıda içeriği açıklanacak olan kayıтта, eskiden Edirne kadısı olan ve o esnada İstanbul'da Aşıkpaşa mahallesinde yaşayan es-Seyyid Mehmed Efendi, Fransız müste'men Mosi Coğlan veled-i Cane'den 13 *kese* esedi kuruş borç aldı. Borçlandığına dair bir temessük hazırladı ve bunu Mosi'ye verdi. Mehmet Efendi, daha sonra borcunu ödedi. Borç temessükünü geri istedi. Ancak Mosi temessükü kaybetmişti. Mahkemeye başvuran Mosi, eski kadının borcunu ödemediğini ve temessükün bulunması halinde hiçbir hukukî geçerliliğinin olmadığını Galata kadısının huzurunda yasal bir hale getirdi⁴¹.

Belge bize sadece bu bilgileri sunuyor. Elbette bununla iktifa etmememiz gerekir. Bazı görüşlerimizi açıklamak ve bazı sorular sormak ihtiyacı hissediyoruz. Edirne kadılığı, Osmanlı ilmiye teşkilatı yükselme silsilesi içerisinde önemli sayılabilecek bir kadılıktır⁴². Bir üst düzey kadının bu kadar yüksek bir meblağda borç para alması ne ile açıklanabilir? Görevden alınan

⁴¹ 20 Zilkade 1102 (15 Ağustos 1691), GŞS., nr. 152, s. 27.

⁴² Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Klasik Çağ*, İstanbul 2004, s. 174.

kadılar yeni bir tayin için İstanbul'a gelirler ve beklerlerdi. Bu sırada maaş alamazlardı. Belki de Mehmet Efendi, kendisinin ve ailesinin geçimini temin etmek için bu parayı borç almıştı. Mahkemeye kendisinin değil de, kethüdası İbrahim Ağa'nın gönderilmiş olması ailesi dışında ev ve dışarı hizmetlerini görmek üzere yardımcılarının bulunduğu sonucunu da doğurmaktadır ki, bunların aldıkları maaşların karşılanması da başlı başına bir sorun olarak görülüyor.

Mosi, mahkemeye iki tercümanla geldi. Bunlar Arslan ve İsak adlı iki Yahudi idi. Büyük bir ihtimalle Fransız, Osmanlı diline yeteri kadar vakıf değildi. Buradan hareketle ve yine büyük bir ihtimalle Galata'ya yerleşmesinin çok eskiye dayanmadığını ileri sürebiliriz. Başkente yeni gelmiş bir müste'menle bir hukuk adamının yollarının kesişmesi rastlantı ile mi oldu, yoksa şartlar tarafların tanışıklığını uygun hale mi getirdi? Belki de tanışmalarına vesile olan bir aracı vardı. Yoksa, Fransız dara düşenlere borç para veren bir tefeci miydi?

Mehmet Efendi acaba ticaretle uğraşıyor muydu? Vadesi gelen ve ödemek zorunda olduğu başka bir borcu mu vardı? Bir Osmanlı hukuk adamının bir müste'menden borç para alması başkentteki bürokratlar tarafından nasıl karşılanıyordu? Eski kadı ile Fransız nasıl ve nerede tanıştılar? Mehmet Efendi, bu borcu daha sonra nasıl ödedi? Eski kadı yeni bir görev mi elde etti? Elbetteki bu soruların yanıtları mevcut belgedeki bilgiler ışığında mümkün olmayacak.

Bu borç ilişkisi bir dostluğun gereği miydi yoksa alınan borca herhangi bir vade farkı konulmuş muydu? Eğer ilk ihtimal geçerli değilse, öyleyse Fransız'ın verdiği borç karşılığında kadı faiz ödedi mi? Faiz, Osmanlı hukukuna göre yasaklanmıştı. Ancak piyasalarda faiz hesabı yapılıyor ve uygulanıyordu. Yoksa bir müste'men neden karşılıksız olarak borç versin ki?

Mahkeme kaydının yeteri kadar ayrıntı vermemesi nedeniyle biz bu soruları ürettik ve fikir yürüttük. Bunların bir kısmı veya tamamı doğru olmayabilir. Gerçek olan şu ki, Osmanlı toplumdaki farklılıklar sanıldığı kadar birbirinden ayrı dünyalar oluşturmamıştı. Her bakımdan bir geçirgenlik ve geçişlilik mevcuttu. Farklılıklar ister zorunluluk ister çıkar ilişkisi ister kendiliğinden gelişmiş olsun bir tarafın diğer tarafı algılama ve kabul etme süreçlerinde çok önemli bir rol oynamıyordu. Aksine ötekini anlama düzeylerinin oluşmasına yardımcı oluyordu. Bir hukuk adamının bir Fransız'dan borç alması başka ne ile açıklanabilir ki?

Sonuç

Yukarıda incelenen belgelerdeki kayıtlar tesadüfi olarak seçildiler. Elbette ki farklı konulardan bahseden kayıtlar da mevcuttur. Avrupalıların da dahil olduğu bir vekalet sözleşmesi; bir Yahudi ile bir Avrupalının düştükleri ticarî anlaşmazlıktan sonra kozlarını kadı huzurunda paylaşmaları; bir elçinin temsil ettiği grubun sözcüsü olarak Galata kadısına başvurması; müste'menlerin dinî sorunlarına Osmanlı yöneticilerin çözüm arayışı ve buluşu; darülharbde esir düşen bir Müslümanın kurtarılması işini bir efrencin üstlenmesi; Avrupalıların İstanbul'da mal mülk sahibi olmaları; emlak satmaları/satın almaları; vergilerden muafiyet isteyen bir grup Avrupalının Galata kadısına başvuru yapmaları; İstanbul'daki elçiliklerin yapısı ve organizasyonuna dair yazışmaların yapılması; Avrupalıların İstanbul'da rahat ve serbest bir hayat yaşamaları; gümrük mültezimlerinin aşırı vergilendirme girişimlerinin engellenmesi için verilen ehemmiyetli uğraşlar; ticareti yapılan malların neler olduğu ve bir müste'menin bir Avrupalı esiri satın alarak özgürlüğüne kavuşturması gibi kayıtlara tesadüf edildi.

Sonuç olarak, Galata mahkeme kayıtları başkente ve hatta imparatorluğun başka şehirlerindeki Avrupalılar hakkında keşfedilmeyi bekleyen ve önemli birçok ticaret döngüsüne ait kayıtları ihtiva eden defterler olarak billurlaşıyor. Gelecekte Avrupa tarihi ile ilgilenecek olan tarihçilere gözden kaçırılmaması gereken fırsatlar sunmaya hazır bu defterlerin hak ettiği değeri yeteri kadar fark etmiş olmadığımız aşikardır. Anlaşılan şudur ki, herhangi bir konuda bildiklerimiz çoğu zaman onu gerçek manasıyla anlamamıza, yorumlamamıza, tahlil etmemize ve kullanılabilir bir bilgi haline sokmamıza imkan vermemektedir. Bu bakımdan Galata Şerhiye Sicilleri mevcut bilgilerimize yeni bilgiler katacak ve Osmanlı'nın konuğu olan Avrupalıların hangi koşullarda Osmanlı toplumu ile bütünleştiğinin anahtarı olarak tarihçilerin huzurunda hak ettiği yeri alacaktır.